

KELİLE ve DİMNE TERCÜMELERİ ve KİTLELERİN EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ

Kadriye Yılmaz ORAK*
Mahmut BERKÖZ**

ÖZ

Örgün eğitim-öğretim kurumlarına devam edebilen yaş gruplarının dışında kalan kitlelerin eğitimi toplumlar açısından ciddi bir sorun oluşturur. Bu sorunun çözümü için farklı dönemlerde çeşitli yollar denenmiştir. Meselâ günümüzde kullanılan yollardan biri, kitlelerin eğitimi için görsel-işitsel ve yazılı medyanın (gazete, dergi, tv, radyo vs.) kullanılmasıdır. İlk dönemlerde ise kitlelerin eğitimi için kıssahânların hikâyelerinden yararlanılmıştır. Kahvehanelerde, konaklarda, köy odalarında anlatılan ibret çıkarılacak bu hikâyeler halkın eğitimi için kullanılan önemli araçlardandı. Hz. Ali cenkleri, Hamza-nâmeler, Battal-nâmeler bu türden eserlerdir. Tekke ve dergâhlarda ise Feridüddin Attâr'dan *Mantku't-tayr*, Mevlânâ'dan *Mesnevî-i Ma'nevî* gibi daha ağır eserler okunmakta ve şerh edilmektedir. Adı geçen bu iki önemli eser dışında Beydeba'nın *Kelile ve Dimne*'si de kitlelerin eğitiminde kullanılan önemli anlatılardan biridir. Hint kaynaklı bu eseri araştırma konusu olarak seçmemizin sebebi Türk ve Fars edebiyatlarında kitlelerin eğitiminde kullanılan ortak bir eser olmasıdır. Bu yazımızda Türkiye kütüphanelerinde bulunan *Kelile ve Dimne* tercümeleleri tanıtılmaya çalışılmış ve kitlelerin eğitimine katkısı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kelile ve Dimne, Hümâyûn-nâme, Eğitim, Türk Edebiyatı, Fars edebiyatı

*Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kadriyeyilmaz@sdu.edu.tr

**Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mahmutberkoz@sdu.edu.tr

TRANSLATIONS OF KALILA AND DIMNA AND THE ROLE OF EDUCATION OF MASSES

ABSTRACT

The issue of educating the age groups which are out of formal school education system is crucially important for the society. From the past many sort of methods have been practiced in order to solve this issue. An example for recent methods can be given as the use of mass media in both visionary and auditory via papers magazines TV and radios. In the beginning of the Islamic societies, narrators educated people with oral stories. Sophisticated stories had been told in order to present exemplary lessons to the people in public places such as coffee houses, village meeting rooms or in the houses of noble people. The epics Ali (fourth Caliph of Islam) , stories of Hamza (Hamzaname) and Battalname are some samples of those oral stories. In *takkes* and *dergahs*, however, texts hard-to-understand such as Mantiku't-tayr of Fariddüdin Attar and the magnificent Mesnevi of Mevlana had been recited and annotated. In addition to these works, Baydaba's masterpiece Kalila and Dimna was an important narrative used for education of masses. We chose this Indian-origin work as a subject matter in our study, because it was a common work used in the education of the masses in both Iranian and Turkish literatures. We aim to introduce the translations of Kalila and Dimna which are present in various libraries of Turkey, and also to focus on the contribution of this work to the education of masses.

Key Words: Kalila and Dimna, Hümâyûn-nâme, education, Turkish and Persian literature

Giriş

Kelile ve Dimne'nin Kaynağı ve İlk Tercümelere

1500 yıldan beri varlığından haberdar olduğumuz, önce Süryanice olarak kitlelere ulaşmış; daha sonra Arapça'ya da çevrilmiş olan *Kelile ve Dimne*, Hindistan'da o zamana kadar sözlü kültür ortamında dolaşan masalların derlenerek *Pança-tantra* adı ile toplanan (M.300) Sanskritçe eserin bir versiyonudur. Asıl metin (İng. hypertexte), beş bölümden oluşmakla birlikte bu beş bölüme Hint, Arap ve Fars'tan yeni bölümler (İng. hypotexte) eklenerek zaman içerisinde *Kelile ve Dimne*'ye dönüşmüştür.

Miladî 300. yılda Hint hükümdarı Debşelim kendisi için Beydaba¹ tarafından derlenip yazılan *Pança-tantra*'dan faydalanmış ancak bunu gizli tutmuştu. Adaleti ile tanınan İran kirası Nuşirevan da varlığından haberdar olduğu bu Sanskritçe eseri, doktoru Berzeveyh vasıtasıyla elde edip Pehlevi'ye tercüme ettirmiş ancak o da eseri halktan gizlemişti. Yaklaşık iki asır boyunca Pers sarayı hazinesinde korunan bu tercüme, Abbasi halifesi Mansûr elde etmeyi başarmış ve devrin meşhur mütercimlerinden Yunan ve Hint medeniyetine ait mühim eserlerden yaptığı tercümeleriyle tanınan Abdullah İbni Mukaffâ'dan Arapçaya çevirmesini istemiştir. Bazı yeni eklemelerin de yer aldığı Abdullah İbni Mukaffâ çevirisi, Pehlevi dilindeki metinler kaybolduğundan Fars diline ve daha sonra diğer dillere yapılan tercümelere kaynaklık etmesi bakımından önemlidir. Fakat ilginçtir ki Abdullah İbni Mukaffâ, bu tercümesinden kısa bir süre sonra Süfyan bin Muaviye zamanında daha 36 yaşındayken “zındık”lıkla suçlanarak Basra'da öldürülmüştür.²

Yüzyıllar boyunca hükümdarların halktan itina ile sakladıkları bu eser, farklı dillerdeki tercümelere vasıtasıyla çeşitli milletlere ve dinlere mensup halk kitleleri arasında da yayılıp zamanla hükümdarlar ile geniş halk kitlelerinin de ahlâkî eğitiminde rol oynamıştır. Anadolu sahasına gelince de eserin söz konusu durumunda bir değişiklik görülmez. 14. yüzyıla baktığımızda eserin, Türk halk kültürünün ana kaynaklarından birini oluşturduğunu biliyoruz (Kocatürk 1964: 189). *Kelile ve Dimne*, Kanûnî Sultan Süleyman ve II. Abdülhamid'e *Humâyûn-nâme* (padişah kitabı) adı ile ve bazı düzenlemeler yapılarak sunulmuştur. Bu durum, eserin ortaya

¹ Bidbay, Bidba, Bidbah, Bidpai, Bidbog, Bidvog, Vişnu-Sarman şeklinde de geçer. Hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır <http://tr.wikipedia.org/wiki/Beydeba>

² Abdullah İbni Mukaffâ'nın *Kelile ve Dimne*'yi Pehleviceden Arapçaya çevirdikten sonra işkence gördüğü ve yakılarak öldürüldüğü düşünülmektedir (Yıldırım 2009: 320).

çıktığı ilk dönemlerinden itibaren “sultanlara arz edilme” vasfını Osmanlıda da devam ettirdiğini göstermektedir. Eserin Anadolu sahasındaki tercümelerini, “Türk Edebiyatındaki Kelile ve Dimne Tercümeleleri” başlığı altında daha geniş olarak sonraki bölümde ayrıca ele alacağız. Bundan önce *Kelile ve Dimne*’nin oluşumu ve tarih içindeki gelişimine bakmanın yararlı olacağı görüşündeyiz.

Pança Tantra’dan Kelile ve Dimne’ye

Yukarıda da kısaca belirtildiği gibi *Kelile ve Dimne*, menşei Sanskritçe *Karataka ve Damanaka* –Sanskritçe’de *Pança-tantra* olarak da adlandırılmıştır-, Çince’de *Avadanas*, Süryanice ve Arapça versiyonlarında *Kelile ve Dimne* adı ile de anılmıştır. Bunların dışında eser, Pehlevi (eski Farsça) ve Tibet edebiyatlarına da geçerek geniş bir coğrafyaya yayılmış ve altmıştan fazla dile çevrilmiştir. Doğu’dan, Avrupa milletlerinin edebiyatlarına ise *Bidpai* adı ile aktarılmıştır.³

Bilinen en eski adı Sanskritçe *Tantrâkhyâyika*’dır. *Pança-tantra*’nın, bu eserin ikinci bir varyantı ve bilinen en eski nüshası olduğu düşünülür. *Kelile ve Dimne* adı, Pehlevice (M.530) ve Süryanice’ye (M.570) ve daha sonra Arapça’ya (M.750) naklolun hikâyelerdeki iki çakalın isminden alınmıştır. Kaybolan asıl Sanskritçe metinde “Karataka” ve “Damanaka” olan çakalların adları, (Kocatürk 1964: 189) Süryânice’ye aktarılırken “Kalilag” ve “Dammag”a dönüşmüştür.

İlk olarak Hertel, Winternitz ve Thomas gibi Batılı âlimlerce, *Pança-tantra*’nın kaynaklarda kesin bilgiye rastlayamadığımız bir Brahman rahip tarafından (Beydeba olarak da geçer) Keşmir’de miladî 300. yılda yazıya geçirildiği ve halkın arasında yüzyıllardır anlatıla gelen hikâyelerden derlendiği iddia edilmiştir (*Pança-tantra*’nın halklar arasında yayılışını gösteren ayrıntılı şeması için bk. İtil 1964: 125).

Masal araştırmacılarına, özellikle Silvestre de Sacy’nin öncüsü olduğu “Hindoloji Okulu”na göre *Pança-tantra*, dünya masallarının kaynağıdır. Budist rahipler ve onuncu yüzyıldan sonra Müslümanlar vasıtasıyla Hint’ten Çin ve Moğolistan’a, motifleriyse Moğollar ve Türkler sayesinde kuzeyden Avrupa’ya doğru yayılmıştır (Sakaoğlu 2007: 7).

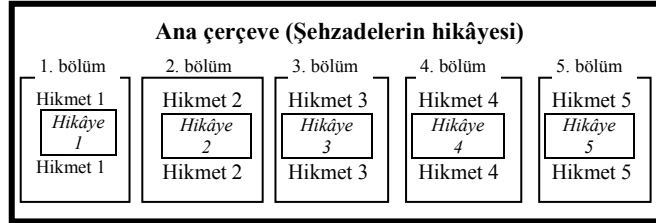
³ Yunanlılar, Doğu’da egemen oldukları yerlerin masallarını da alırlar. Seylan yoluyla Hint’ten alınan yüz kadar fabl, halk içinde yayılarak M.Ö.300’de *Aesop Masalları* adı ile İskenderiye Kütüphanesi’nin kurucusu Atinalı Demetrius Phalereus, tarafından derlenir. *Pança-tantra* ile *Aesop Masalları*’nın motif benzerlikleri böyle izah edilmektedir (Çağdaş 1962: 10).

Pança-tantra (beş yol, beş prensip anlamındadır) yapı olarak, bir giriş ile her birine *tantra* (hayal gibi belirme, ağ, örtü; disiplin, metin; doğru yol) (Campbell 2003: 342) adı verilen beş bölümden oluşur. Bu bölümlerde idarecilere yol göstermek için insan kişiliğini hayvan sembolleriyle karakterize eden alegorik anlatılar kullanılmıştır. Esere “politika ve idare sanatı üzerine beş kitap” şeklinde karşılıklar verilmesi de bundandır (Meriç 2003: 232).

Pança-tantra'nın giriş bölümünde Mehapur hükümdarının Vasuşakti, Ugraşakti ve Anekaşakti adlarındaki (İtil 1964: 127) üç şehzadesinin, hocaları Beydaba (Vişnu-Sarma) tarafından ahlâk ve devlet idaresi konusunda yetiştirilmesi işlenir. Ana girişten sonra gelen beş bölümün her birine yeni bir giriş hikâyesiyle başlanır. Bölümler arasında geçiş için “hikmet”li ifade kullanılmış, bu ifadeyi açıklayan hikâyeden sonra başta yer alan hikmet tekrar edilmiştir:

“Her masalda önce bir giriş hikâyesi vardır ve bu hikâyede kitaptaki masal ve hikâyelerin nasıl meydana geldiği ve hangi amaçla kaleme alındığı anlatılmıştır. Bir masaldan diğerine geçen anlatıcı, anlatacağı masala ait bir beyit veya kıta söylemektedir. Bu kısım anlatılacak olan masalın bir özeti ve özü gibidir. Bu beyit veya kıtayı dinleyenler, ‘Bu nasıl olmuş’ diye sorarlar ve ardından masal anlatılır. Hikâye veya masalın sonunda aynı beyit ya da kıta tekrar edilir.” (Çağdaş 1962: 6).

Bölüm başında ve sonunda aynı hikmet tekrar edilmekle birlikte hikmetin hikâyenin sonunda zihinlerde oluşturduğu anlam ilkinden farklılık gösterir. *Pança-tantra*'nın çerçeveli ve tekrarlı anlatım modelini (bu anlatım modelleri için bk. Jahn 2012: 57) şema şeklinde gösteriyoruz:

Pança-tantra'nın bölüm başlıkları ve konuları ise şu şekildedir:

Sıra	Adı	Konusu
1. Bölüm	Mitra-Bheda	Hükümdarları nifakıların şerrinden kurtarmak/Dostluğun bozuluru: Kahramanları, Kral Aslan, Müşaviri Boğa ve Nedimleri Karataka ve Damanaka Adında İki akal. KD ⁴ 'de 5. sıradaki Aslan ve öküz hikâyesi.
2. Bölüm	Mitra-Brapti	Nasıl dost kazanılacağı hakkında: Bu ereve anlatının sekiz alt anlatısı bulunur. Son anlatı, Farenin Kurtardığı Fil'dir. KD'de 7. sıradaki Kuzgun, Sıçan, Fare, Kaplumbağa ve Geyik'le aynı.
3. Bölüm	Kokolika	Harp ve sulh: Kargalarla Baykuşların Düşmanlığı. KD'de 8. Sırada yer alır.
4. Bölüm	Labdhapranasana	Kazandıklarımızın kaybı: İki masaldan oluru. İlki Kadınların Hint'te Nasıl Baş Tacı Edildiği, ikincisi Aslan Postuna Brnen Eşeğin Tıpkısı. KD'de 9. sırada.
5. Bölüm	Apariksita-Karitva	Tedbirsizlik: Orijinalde on iki masalı içerir. Bölümün sonunda Vişnu-Sarma öğrencilerinden memnun olup olmadıklarını sorar, onlar da hükümdarlık makamının bütün vazifelerini anlamış oldukları cevabını verirler. KD'de 10. sıradaki Zahid ve Gjen hikyesidir.

Kelile Dimne'nin İlk Tercümeleri ve Eserin Tercümeler Kanalıyla Genişlemesi

Pança-tantra'nın ilk tercümesi Pehlevicedir. Daha sonra kaybolan bu eviri, hükümdar Nuşirevan (531-597)'in isteği zerine *Mahabarata*'dan bazı ilâve bölümlerle Berzeveyh tarafından yapılmıştır. Bod tarafından yapılan Süryanice evirinin kaynağının da bu tercüme olduğu düşünülmektedir.

Pehlevicede olduğu gibi Sryanicedeki tercümelerde de *Pança-tantra* adı yerine *Kelile ve Dimne* kullanılmıştır (Süryanice M. 570'te yapılan Bod tercümesi, Bickell tarafından 1876'da Almancaya aktarılmıştır). Eserin, Süryaniceden Arapça'ya tercümesi Abdullah İbni Mukaffâ tarafından gerçekleştirilir (M.750). Zamanla tercümeler yoluyla on beş bölüme ulaşan esere, Abdullah İbni Mukaffâ kendisine ait altı bölüm daha ekleyerek *Kelile ve Dimne*'yi yirmi bir bölüme çıkarır (Toska 1989: 13). Abdullah İbni Mukaffâ'nın bu genişletilmiş evirisi, Hint edebiyatına olduğu kadar Arap edebiyatına da katkı sağlar ve zaman içerisinde eserin birçok varyantına kaynaklık eder.

⁴ KD, Kelile ve Dimne için kullandığımız kısaltmadır. Konusu stnnde "5. sırada", "8. sırada" şeklinde geçen sıralamanın bütünü için bk. tablo 2.

Pança-tantra'dan *Kelile ve Dimne*'ye geçiş sırasında yukarıda anlattığımız tercüme tabloları şu şekildedir:

Dili	Mütercimi	Özellikleri
Pehlevi	Berzeveyh (M.540?)	<i>Mahabarata</i> 'dan ilâvelerle, kayıptır.
Süryani	Bod (M.570)	Berzeveyh'ten tercüme.
Arapça	Abdullah İbni Mukaffâ (M.750)	Bod'dan tercüme, 6 bölüm ilâve eder.

Tablo 1 *Pança-tantra*'dan *Kelile ve Dimne*'ye Geçiş Sırasındaki Tercüme

Abdullah İbni Mukaffâ'nın bu çevirisini yaklaşık bin yıl sonra Silvestre de Sacy, Fransızcaya aktarır (1816). Sacy tercümesindeki bölüm başlıkları, aşağıda gösterildiği gibidir (Toska 1991: 356):

Sıra	Bölüm adı	Menşei
1	Ali bin Şâhın Mukaddimesi (zeyl)	Arap
2	Berzeveyh'in Hindistan'a Gidip Kitabı Getirmesi	İran
3	İbnü'l-Mukaffâ'nın Mukaddimesi (1.bâb)	Arap
4	Berzeveyh (Burzoe)'in Biyografisi (2.bâb)	İran
5	Arslan ve Öküz (3.bâb, II.çerçeve hikâye)	Hint
6	Dimne'nin Yargılanması (4.bâb, I.çerçeve hikâye)	Arap
7	Kuzgun, Sıçan, Güvercin, Kaplumbağa ve Geyik (5.bâb, II.çerçeve hikâye)	Hint
8	Baykuşlar ve Kargalar (6.bâb, III.çerçeve hikâye)	Hint
9	Maymun ve Kaplumbağa (7.bâb, IV.çerçeve hikâye)	Hint
10	Zâhid ve Göjen (8.bâb, V.çerçeve hikâye)	Hint
11	Kedi ve Fare (9.bâb, VI.çerçeve hikâye)	Hint (Mahabarata'dan)
12	Kuş ve Kral (10.bâb, VII.çerçeve hikâye)	Hint (Mahabarata'dan)
13	Arslan ve Çakal (11.bâb, VIII.çerçeve hikâye)	Hint (Mahabarata'dan)
14	Hilar ve Bilar (14.bâb, XI.çerçeve hikâye)	Hint (Hint edebiyatından)
15	Dişi Arslan ve Okçu (12.bâb, IX.çerçeve hikâye)	Hint (Hint edebiyatından)
16	Zâhid ve Konuğu (13.bâb, X.çerçeve hikâye)	Arap
17	Seyyâh ve Kuyumcu (15.bâb, XII.çerçeve hikâye)	Hint
18	Kralın oğlu ve Arkadaşları (16.bâb, XIII.çerçeve hikâye)	Hint
19	Fareler Kralı (<i>Pança-tantra</i> 'da bu hikâye yok)	İran
20	Balıkçıl ve Ördek (<i>Pança-tantra</i> 'da bu hikâye yok)	Arap
21	Güvercin, Tilki ve Balıkçıl (<i>Pança-tantra</i> 'da bu hikâye yok)	Arap

Tablo 2 *Kelile ve Dimne*'deki Bölüm Başlıkları

Bu tasnife göre Hint kökenli bölümler on iki tanedir (5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18). Bunların dışında üç tane İran (2, 4, 19) ve altı tane Arap (1, 3, 6, 16, 20, 21) kökenli bölüm bulunmaktadır. Hint kökenli bölümlerden beş bölüm *Pança-tantra*'dan (5, 7, 9, 10), iki bölüm *Pança-tantra*'nın ilk kitabından (17, 18) dır. Üçü *Mahabharata* (11, 12, 13) ve ikisi de Hint edebiyatından (14, 15) gelmiş, böylece eser 21 bölüme ulaşmıştır (Toska 1991: 356).⁵ Bu ilave edilen kısımların kitaptaki bölüm sıralarını geldikleri kaynaklara göre aşağıda tablo hâlinde gösteriyoruz:

Hikâyelerin kaynağı	Hint			Arap	İran
	<i>Pança-tantra</i>	<i>Mahabharata</i>	<i>Diğerleri</i>		
Bölüm sırası	5, 7, 8, 9, 10	11, 12, 13	14, 15	1, 3, 6, 16, 20, 21	2, 4, 19

Berzeveyh'in Hindistan'a gidip kitabı ele geçirmesi, biyografisi ve *Fareler Kralı Hikâyesi* Pehleviceden, bunun dışındaki diğer bölümler, Hint ve Budist kaynaklarından gelmektedir. Abdullah İbni Mukaffâ ise *Kelile ve Dimne* çevirilerine altı bölüm daha ilâve etmiştir (Bülbül 2009: 26).

Kelile ve Dimne'de yer alan hikâyelerin sayısal dağılımına bakıldığında çerçeve hikâyenin içinde, Abdullah İbni Mukaffâ telif-tercümesinde altmış sekiz (on ikisi mukaddimelerde), Nasrullah'ınkindede altmış (beşi mukaddimelerde) ve Kâşifi'ninkinde yüz sekiz (beşi mukaddimelerde) hikâye olduğu görülür (Karaismailoğlu 2002: 211).

Pehlevi ve Tibet dili dışındaki *Kelile ve Dimne* tercümelerinin hemen hemen hepsi -Yunanca, Farsça, İbranice, Latince, İspanyolca, İtalyanca, Slavca, Almanca, İngilizce, Fransızca gibi- Abdullah İbni Mukaffâ metnini esas almışlardır (Beydebâ 1998: 4).

Abdullah İbni Mukaffâ tercümesi Abbanü'l-Lâhikî (ö.M.815) (bu eser daha sonra kaybolmuştur), İbnü'l-Habbârî, Abdü'l-Mumin b. el-Hasan b. el-Huseyn el-Sıganî tarafından yine Arapça olarak manzum hâle getirilmiştir.

Abdullah İbni Mukaffâ'dan yapılan bir diğer çeviri, onuncu asırda bir papaz tarafından Süryanice'ye yapılmış olandır. Bu tercümeye Hıristiyan

⁵ Toska'dan aldığımız bu bilgide *Pança-tantra*'dan *Kelile ve Dimne*'ye geçen hikâyeler beş adet olarak gösterilmekle birlikte sadece dördüne (5, 7, 9, 10) yer verilmiştir. Unutulmuş olan hikâyenin 8. hikâye olacağını tahmin etmekteyiz. Buna göre de *Pança-tantra*'dan alınan hikâyeler 5, 7, 8, 9, 10 numarada yer alanlar şeklinde olmalıdır.

bir kimlik verilmiştir (Çatıkkaş 1999: 5). Çeviri W. Wright tarafından yayımlanmıştır (Toska, 1989: 15).

Şehnâme'de belirtildiğine göre *Kelile ve Dimne*'nin Farsça tercümelemleri İslâmiyet'ten sonra, Samaniler devrinde Nasr bin Ahmed zamanında (saltanatı M.914-943) yapılmıştır (Abdullah İbni Mukaffâ'dan yapılan bu ilk Farsça çeviri eksiktir). *Rûdeki* (ö.M.916)'ye ait bugün elde sadece 16 beyti kalan Farsça manzum bir çeviri ise yine Nasr bin Ahmed'in emri ile yapılır.

12. yüzyılda, Gazne hükümdarı Behramşah'ın (ö.M.1151) isteği üzerine Abdullah İbni Mukaffâ'ya dayalı olarak Farsça mensur bir çeviri Nasrullah bin Muhammed bin Abdülhamid tarafından yapılır. Bu çeviri, Hüseyin Vâiz Kâşifi (ö.1504) tarafından 15. yüzyılda yeni bölümlerle zenginleştirilir. Kâşifi, çevirisini ithaf ettiği Hüseyin Baykara'nın veziri Ahmed Süheyl'in adına izafeten eserine *Envâr-ı Süheylî* adını verir. *Envâr-ı Süheylî*'nin dili ağır ve süslüdür. Buna rağmen, devrinde oldukça ilgi görür. Özellikle Hindistan'da Farsça konuşan kitlelerin hoşuna giden eser, birçok kez Hintçe'ye de aktarılır. Ayrıca Hint-Türk hükümdarı Ekber Şah'ın emriyle (ö.M.1605) Ebü'l-Fazl tarafından *Iyâr-ı Dâniş* adıyla (M.1578) sadeleştirilmiş bir versiyonu da bulunmaktadır. *Envâr-ı Süheylî*, Ali b. Sâlih (ö.M.1453) tarafından *Hümâyûn-nâme* adıyla Türkçeye de çevrilmiştir.

Buraya kadar *Kelile ve Dimne* hikâyelerinin menşei ve ilk çevirileri hakkındaki bilgiler özetlenerek verildi.⁶ Bundan sonra *Kelile ve Dimne*'nin Türkçe'deki çevirilerinin ayrıntılarına yer verilecektir.

Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Tercümelemleri

Kelile ve Dimne, her şeyden önce ahlâkî bir eserdir. Agâh Sırrı Levend'in, Türk edebiyatındaki ahlâkî kitaplarımızı, konularına ve amaçlarına göre tasnif ettiği yazısında sekizinci madde tek başına *Kelile ve Dimne*'ye ayrılmıştır (Levend 1964: 97).⁷

Türk dilindeki *Kelile ve Dimne* çevirilerinin ilki 1360 yılında Horasanlı Ahmed tarafından gerçekleştirilmiştir. *Kelile ve Dimne*'nin Anadolu sahasına ait on Türkçe tercümesi olduğu bilinmektedir. Birebir

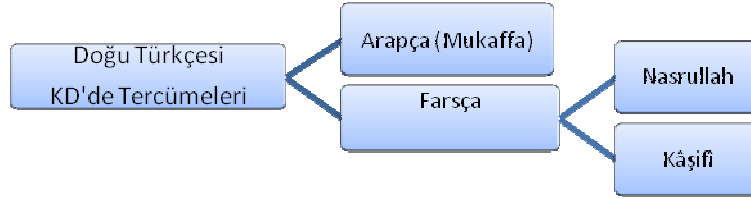
⁶ Batı'da *Kelile ve Dimne* hakkında Hertel ve Edgerton'ın çalışmaları eserin menşei, yayılışı ve tercümelemlerini detaylı bir şekilde inceleyerek hikâyelerin yayılış kollarını tespit etmişlerdir. Bunun için bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/Panchatantra>

⁷ Levend bundan daha önce 1963'te ahlâkî eserlerimizin sadece bir bölümü olan *siyaset-nâmeleri* incelemiştir. Hükümdarlara ahlâkî öğüt vermek amacıyla kaleme alınmış olmakla birlikte *Kelile ve Dimne*, Levent'e göre bir *siyaset-nâme* değildir (Levent 1963: 172).

tercüme olmamakla birlikte Anadolu sahasında *Kelile ve Dimne*'ye benzer şekilde yazılan iki esere daha rastlıyoruz. Ayrıca bunlara *Kelile ve Dimne*'den bazı hikâyelerin alıntılandığı Türkçe eserleri de dâhil edebiliriz. Bütün bu tercümelemleri, Zehra Toska dört ana başlık altında şöyle tasnif eder (Toska 1989: 18):

1. Doğu Türkçesindeki *Kelile ve Dimne* çevirileri
2. Anadolu sahasındaki ilk çevirileri
3. Anadolu sahasında daha sonraki çevirileri
4. Benzerleri

Burada ilk sırada yer alan Doğu Türkçesindeki çevirilere bakıldığında Arapça'dan ve Farsça'dan yapılan tercümelemler şeklinde iki kol oluşturdukları görülecektir. Arapça kolu, Abdullah İbni Mukaffâ'nın tercümesine, Farsça kolu ise Nasrullah ve Kâşifi'nin tercümesi oluşturmaktadır. Doğu Türkçesinde Nasrullah kolundan gelişen iki tercümenin yazmaları Dresten ve Münih'tedir (Toska 1989: 18). Yine Doğu Türkçesinde olup Kâşifi kolundan olan bir tercüme ise Fazlullah bin İsa Taşkendi tarafından yapılmıştır.

Doğu Türkçesinde Abdullah İbni Mukaffâ'a ve dolayısıyla Arapça'ya dayanan bir tercüme de İbnül-Allam Fayzhanoglu tarafından Kazan Türkçesine yapılan tercümedir (1889'da Kazan'da basılmıştır). Bunların dışında Kazan'da 1889'da basılan 78 sayfalık mütercimi bilinmeyen Türkçe bir tercüme daha Doğu Türkçesine dâhil edilmektedir. Bu verilere göre *Kelile ve Dimne*, Doğu Türkçesi'ne toplam beş defa tercüme edilmiştir.

Anadolu sahasında Farsça'ya dayanan *Kelile ve Dimne* tercümelemlerine bakıldığında onların da Nasrullah kolu (M.1140) ve Kâşifi kolu (15. yüzyıl) olmak üzere iki kol oluşturdukları görülecektir. Anadolu sahasındaki ilk *Kelile ve Dimne* tercümesi, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 14. asırda (M.1360) Nasrullah'tan yapılan Kul Mesûd çevirisi olarak bilinir.

Kâşifi (ö.1505)'nin Farsça *Envâr-ı Süheylî* adlı *Kelile ve Dimne* tercümesi ise Ali bin Sâlih -kaynaklarda adı Ali Çelebi olarak da geçer (ö.1543)- tarafından üzerinde 20 yıl çalışılarak *Hümâyûn-nâme* adı ile Osmanlı Türkçesine çevrilmiş ve Kanûnî Sultan Süleymân'ın baş veziri Lütüf Paşa vasıtasıyla padişaha sunulmuştur.⁸ Bu çeviri, dilinin süslü olması bakımından *Envâr-ı Süheylî*'yi de geçmiştir. Ali Çelebi, *Hümâyûn-nâme*'sinin günümüze ulaşabilen resimli dört nüshası mevcuttur (Parıldar 2011). Yine bu eser, 1835, 1838 ve 1876'da İstanbul ve Bulak'ta birkaç defa basılmıştır (Toska 1991: 373). *Hümâyûn-nâme*'nin Batı dillerine çevirisi Avrupalıların, Türk zevkini, kültürünü ve dilini öğrenmek için çok hevesli olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Bu çeviriler Kanûnî devrinde daha da çoğalmıştır.

Hümâyûn-nâme, dilinin süslü ve anlaşılması güç bulunmasından dolayı 16. yüzyıldan sonra sadeleştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Buna Osmanzâde Tâib'in daha sonra 1840'da matbaada da basılacak olan *Simârü'l-esmâr* ya da *Zübdetü'l-eshâr*'ı gibi eserini de örnek verebiliriz.

Tanzimat devrinde ilâveleri ve hataları yüzünden *Hümâyûn-nâme*'nin tekrar gündeme getirildiğini bilmekteyiz. Saray kütüphanesindeki sağlam bir nüsha verilerek güzel bir şekilde sadeleştirip, gerekirse uygun gördüğü hikmetleri açarak tekrar yazması Ahmed Midhat'tan bizzat II. Abdülhamid tarafından istenir (Ahmed Midhat 1304: 10). Ortaya bu şekilde çıkan *Hulâsa-i Hümâyûn-nâme*'nin girişindeki "İfade-i Mahsûsa"dan aldığımız kısımda Midhat Efendi, Sultan II. Abdülhamid'den aldığı bu emri okuyucularına şöyle nakleder:

"...meydânda bulunan matbû' nüshalarının yanlış oldukları malûm-ı şâhâneleri bulunduğu misillü bizim gibi mesâkîn-i acezenin ele geçirebilecekleri yazma nüshaların da sâlim olamayacaklarını nazar-ı merhamet ve hikmet-i şâhânelerine alarak Kütüphâne-i Hümâyûn-ı mülûkânelerinden bir nüsha-i nefîse-i sahîhayı inâyet ve ihsânla: 'Ahmed Midhat işte bu nüshayı esâs tutsun da yapacağı hulâsayı ona göre yapsın. Istilâh-perdâzlık külfetine girişmesin. Sâir yazdığı kitaplar gibi bunu da sâde güzel ve sehlü'l-fehm bir yolda yazsın, hikâyelerin netâyicinde istintâc olunacak hikmetlerden şâyân gördüklerini şerh ve izâh dahi eylesin.' diye fermân buyurmuşlardır"

(Ahmed Midhat 1304: 10).

⁸ Bu tercüme Batı'da çok ilgi görmüş ve Galland (1646-1715), Cardonne ve Guellette tarafından yapılan tercümelere kaynaklık etmiştir, bu Fransızca tercümelere daha sonra Almanca (1745), Macarca (1783), İsveç (1762), Flemenk dillerine, Cava (1879) ve Malay (1866) dillerindeki tercümelere de kaynaklık eder (Çağdaş 1962: 11).

“... meydana bulunan basılı nüshaların yanlış oldukları hükümdarın bilgisinde olduğu gibi bizim gibi âciz miskinlerin ele geçirebilecekleri yazma nüshaların da doğru olmayacaklarını merhamet nazarı ve şahane hikmetlerine alarak kendi özel kütüphanelerinden bir nefis ve doğru nüshayı inayet ve ihsanla ‘Ahmed Midhat işte bu nüshayı esas tutsun da yapacağı özeti ona göre yapısın. Garip ve karışık kelimeler kullanma yüküne girişmesin. Diğer yazdığı kitaplar[ı] gibi bunu da sade, güzel ve anlaşılması kolay bir yolda yazsın, hikâyelerin neticelerinden çıkarılacak hikmetlerden uygun gördüklerini şerh ve izah etsin.’ diye ferman buyurmuşlardır” (Ahmed Midhat 1304: 10).

Toska, *Kelile ve Dimne* üzerinde yaptığı doktora tezinde Ahmed Midhat’tan böyle bir özet istendiğini, ancak ortaya çıkan eserin sakıncalı bulunduğu gerekçesiyle toplatılıp yakıldığını vesika göstermeden belirtir (Toska 1989: 34, dipnot: 24). 1991’deki “Kelile ve Dimne’nin Türkçe Çevirileri” makalesinde de bu durumu bir kere daha ifade eder. Makaleden ilgili kısmı aşağıda veriyoruz (Toska 1991: 374):

“...Abdülhamid, Ahmed Midhat’ın hikâyelere ahlâkî ve hikemi izah ve açıklamalarını da ilâve ettiği bu eserini herhalde sakıncalı bulunduğu için 1304 tarihli baskısını toplatıp yaktırmıştır. Bu yüzden adı geçen baskının çok az nüshası bulunmaktadır.”⁹

Eserle ilgili yukarıya aldığımız “sakıncalı” bilgisi dikkat çekicidir ve ahlâkî kategoride görülen *Kelile ve Dimne*’nin -16. yüzyılda *Hümâyûn-nâme* adı ile de anılır- zamanla kazandığı anlam ve yorumlarının sorgulanması açısından konunun uzmanlarınca tekrar ele alınması gerekir.¹⁰

Kelile ve Dimne, 1939’da Birinci Türk Neşriyat Kongresi Tercüme Encümeni’nin çevrilmesini önerdiği kitaplar listesinde yer alarak tekrar gündeme gelecek (Korucu 2007: 180) ve bu karar üzerine Millî Eğitim Bakanlığı’nca Ömer Rıza Doğrul’a ait Arapça üzerinden Abdullah İbni

⁹ Toska 1991, dipnot 47: “İmha edilen bu nadir baskılarından biri de Turgut Kut’un şahsî kitaplığında mevcuttur. Bu çalışmalar boyunca kitabı esirgemeyerek veren ve bu bilgileri aktarmamıza vesile olan Sayın Kut’a teşekkürü bir borç biliyorum.”

¹⁰ *Memalik-i Mahrusa-i Şahaneye Duhul ve İntişarı Memnu bulunan Kitap ve Resail-i Muzırranın Esamisini Mübeyyin Cetveldir = Catalogue des Livres et des Broehures Dont Tentree dans l’Empire Ottoman a ete Interdite*, İstanbul : Matbaa-i Âmire, 1900/1318, 95 s. adlı katalogta Abdülhamid tarafından yasaklanan kitaplar arasında Ahmed Midhat’ın *Hulâsa-i Hümâyûn-nâme*’sine rastlanılmamıştır. Fatmagül Demirel’in *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2007 adlı kitabında da eserle ilgili bir kayda rastlanılmamaktadır. Ancak *Kelile ve Dimne*’nin Ömer Rıza Doğrul çevirisinde II. Abdülhamid’in eseri, neşir sahasına çıkarmayarak sarayın bir odasına doldurduğuna yer verilmektedir (Doğrul 1985: 9 dipnot 11).

Mukaffâ'dan yapılan bir *Kelile ve Dimne* çevirisi "Hind Klâsikleri" içinde 1945'te yayımlanacaktır (Levend bu eserin mütercimini sehven Ali Rıza Doğrul olarak vermektedir. Levend 1963: 109).

Ömer Rıza Doğrul tercümesinin dışında Selâhaddin Alpay tarafından yapılan bir *Kelile ve Dimne* tercümesine daha rastlanmaktadır. Alpay, Abdullah İbni Mukaffâ ve Kâşifi tercümelerini karşılaştırarak tercümesini oluşturduğunu önsözünde şu şekilde ifade eder:

"Bu iki zâtın [Abdullah İbni Mukaffâ ve Kâşifi]¹¹, yazdığı her iki kitâbın [*Kelile ve Dimne, Envâr-ı Süheylî*] (aslını) baştan tetkik ederek ve mevzûları karşılaştırarak, asla sâdık kalmak üzere ve mübâyeti ortadan kaldırarak hakikî *Kelile ve Dimne*'yi bugünkü dilimize uygun şekilde terceme ederek, merâklî okuyucularıma sunuyorum."

(Beydebâ 1998: 16)

Ali Nihad Tarlan'ın takrizleri ile yayımlanan Alpay'ın bu tercümesini incelediğimizde tercümede belirtilmemekle birlikte Ahmed Midhat'ın *Hülâsa-i Hümayûn-nâme*'sinin sadeleştirilmiş şekli olduğunu tespit ettik. Aşağıda her iki metinden seçtiğimiz kısımları yan yana verdiğimizde Selâhaddin Alpay'ın *Kelile ve Dimne* tercümesinin, Ahmed Midhat'ın *Hülâsa-i Hümayûn-nâme*'sinin sadeleştirilmiş şekli olduğu açıkça görülecektir:

<p>"Asıl Hümayûnnâme'de Altıncı Bâba işbu zâhid ve pâdişâh-ı nedâmet-kâr hikâyesiyle nihâyet verilmişse de teennî aceleden iyidir diye umûr-ı hayriyede dahi teennî kasdıyla fırsatları fevt etmemek için biz dahi ber-vech-i âti bir hikâye ile umûr-ı hayriyede acele etmek istemeyip de teennîye lüzûm görenlerin nedâmetlerini tasvîr edeceğiz."</p> <p>(Ahmed Midhat 1304 (1888): 385)</p>	<p>"Asıl Hümayunnâme'de altıncı fasıl'a bu hikâyelerle son verilmiştir. Dikkat ve itinâli hareketin aceleden iyi olduğuna, hayır işlerinde ise, bilâkis acele etmemenin bir çok fırsatları kaçırdığına dâir bir hikâye ile bu sefer, hayırda acele etmemenin pişmânlıklarını anlatacağız:"</p> <p>(Beydebâ 1998: 197)</p>
---	---

Kelile ve Dimne'nin birkaç hikâyesi seçilerek çocuk kitabı olarak basılmış olan Cumhuriyet sonrası şekillerine de rastlarız. *Kelile ve Dimne*'nin son çevirilerinden biri de Hayrettin Karaman ve Bekir Topaloğlu tarafından eğitim amaçlı yapılan çeviridir.

¹¹ Buradaki köşeli parantezde yer alan bilgiler bize aittir.

Yukarıda bir kısmına değindiğimiz ilk ve daha sonraki Anadolu sahasında yapılan Arap alfabeli Türkçe *Kelile ve Dimne* tercümelerini şema olarak bir bütün hâlinde gösteriyoruz:

	Mütercim ve Eserin adı	Tarihi	Özellikleri
1	Kul Mesûd, <i>Kelile ve Dimne</i>	14. yüzyıl	Nasrullah'ın eserine dayanan bir tercümedir Anadolu sahasındaki ilk KD tercümesidir. Aydınöğullarından Umur Bey (ö.M.1347)'in isteği üzerine yapılmıştır. Genel olarak Nasrullah'ın Farsça metnine sâdik kalınmıştır. 5 giriş hikâyesi, 13 çerçeve hikâye ve 45 yan hikâye içermektedir Nüshaları: 1) Süleymaniye Kütüphanesi Laleli 1897 2) Bodleian (eksik) 3) Gotha (yarısı bulunmakta)
2	Mütercimi bilinmiyor.	14. yüzyıl	Arapça üzerinden yapılan mevcut ilk KD tercümesi olduğu düşünülmektedir. Kul Mesûd'dan sonraki bir dönemde yapılmış mensur bir tercümedir. Dili sadedir. 57 yapraktır. Başta, sonda ve aralarında atlamalar bulunmaktadır. Minyatürlüdür (Toska 1989: 26). Nüshaları: TDK A/26 (Eşit 2010).
3	Mütercimi bilinmiyor.	14. yüzyıl	Manzum bir tercümedir. I. Murâd (ö.M.1389)'a ithaf edilmiştir. 167 yaprakтан oluşur. Nüshaları: Gotha 189
4	Ali b. Sâlih/Abdu'l-Vâsi Alisi (ö.M.1543), <i>Humâyün-nâme</i>	1543	Kâşifi koluna dayanır. <i>Envâr-ı Süheylî</i> 'den tercüme edilmiş ve Kanûnî'ye hediye edilmiştir. Süslü nesir örneği olup devrinde çok ilgi görmüştür. 1 ana çerçeve hikâye, 5 giriş hikâyesi, 13 çerçeve hikâye ve 89 yan hikâye içerir. 17. yüzyıl ortalarından başlayarak çeşitli Avrupa dillerine çevrilmiştir. Sonrasında Ahmet Mîdhat tarafından <i>Hulâsa-i Humâyün-nâme</i> adı ile II. Abdülhamid için 1304 (M.1888) özetlenmiştir. <i>Humâyün-nâme</i> 'nin 72'si yurt içinde 51'i yurt dışında olmak üzere 123 nüshası bulunmaktadır (Bülbül 2009: 229). Nüshalarından bazıları şunlardır: Yurt İçinde Bulunanlar 1) Süleymaniye Kütüphanesi: Çelebi Abdullah 332; Ayasofya 4350, 4349; İzmir Koleksiyonu 345, 411, 333; Serez 1651; Hacı Mahmut Efendi 5387; Hacı Selim Ağa 1006; Hamidiye 713; Esad Efendi 141, 1916; Hacı Mahmut Efendi 5388; Nuruosmaniye 4367, 4368, 4369; Ragıp Paşa 121; Rauf Yekta 2; Reisülküttab 945; Yazma Bağışlar 3263 2) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi: 4114, 201, 29, 1317, 1571, 5609, 5610, 5611, 5674. 3) Topkapı Sarayı: Revan Kitaplığı 843 (Minyatürlü), 845, 846; III. Ahmet Kitaplığı 2657; Bağdad Köşkü 184; Hazine 357 (Minyatürlü), 358, 359 (Minyatürlü), 365 4) İstanbul Arkeoloji Müzesi: 196, 197, 198, 199 5) Millî Kütüphane: A1707, A8123, A587; Adnan Ötügen 3779, 6) Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi: 1177 7) Kayseri Raşit Efendi: 944 8) Manisa İl Halk Kütüphanesi: 1405 9) Edirne İl Halk Kütüphanesi: Selimiye Kitaplığı 2297 10) Konya Bölge El Yazma Eserler Kütüphanesi: Yusuf Ağa 4871 11) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi: 36393 12) Türk Dil Kurumu Kütüphanesi: A 315

			<p>Yurt Dışında Bulunanlar</p> <p>1) Mısır Millî Kütüphanesi: M 5028, M 5029, M 5030, M 5031, M 5032, M 5033, M 5034, M 5035, M 5036, M 5037, M 5038, M 5039, M 5040, M 5041</p> <p>2) Fleming College Library Catalogue of Turkish Manuscripts: 438</p> <p>3) E. Blochet Catalogue des Manuscrits Turcs, Paris Bibliotheque Nationale: B 369, B 370, B 371, B 372, B 373, B 375, B 376, B 381, B622, B952, B 1217, B 1285, B 1401, B 1402, B 1403</p> <p>4) Islamische Handschriften II, Die Handschriften Türkischer Sprache :A.F. 65, A.F. 102, A.F. 153, Mixt. 228, Mixt. 681</p> <p>5) Charles Riev, Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum, London Sloane: 3586, Harl. 3280, Add. 7842, Sloane 3248, Add. 5974, Add. 15153 (Minyatürlü)</p>
5	Mütercimi bilinmiyor.	1548'te istinsah edilmiştir	Mensur bir tercümedir. Nasrullah tercümesine dayanır. Başlıkları Arapçadır. Nüshası: Oxford yazmaları Bodleiana Marsh 61
6	Mütercimi bilinmiyor.	1747	Nasrullah tercümesine dayanmaktadır. Dil özellikleri açısından Kul Mesûd çevirisine dayanır. 166 yapaktır. 1548'de yazılan KD tercümesinin bir kolu olarak düşünülmektedir (Toska 1989: 22). Başlıkları Arapçadır. Başlangıcı eksiktir. Flemming eserin Sultan Mehmed'e ithaf edildiğini belirtir fakat I. Mehmed yahut II. Mehmed mi olduğunu belirtmez (Toska 1989: 24).
7	Şeyhülislâm Yahyâ, ?	17. yüzyıl	<i>Humâyûn-nâme</i> 'nin sadeleştirilmiş şekli olduğu belirtilir (Toska 1991: 373).
8	Osmanzâde Tâib (1726), <i>Simârü'l-esmâr yahut Zübdetü'l-ezhâr</i>	18. yüzyıl	1726'da Kahire kadısıyken vefat eden Osmanzâde Tâib tarafından <i>Humâyûn-nâme</i> 'nin sadeleştirilmiş şekli olduğu Kâtib Çelebi'den naklen belirtilir (Toska 1991: 373). İstanbul'da 1840'ta Matbaa-i Bâb-ı Hazret-i Serasker'de basılmıştır (Erdem 1999).
9	Abdunnâfi, <i>Nâfü'l-âsâr nevbâve-i Simârü'l-esmâr</i>	1852	Osmanzâde Tâib'in eserinin nazma çekilmiş hâlidir. İstanbul'da Darü't-tbaatü'l-Âmire'de basılmıştır (Toska 1991: 374).
10	Ahmed Midhat, <i>Hulâsa-i Humâyûn-nâme</i>	1888	II. Abdülhamid'in isteği üzerine Osmanzâde Tâib'in eserinin sadeleştirilmiş özetidir 14 bölümden ve bir hâtimeden oluşur. H.1304'te Matbaa-i Âmire'de basılmıştır (Toska 1989: 34).

Kitlelerin Eğitiminde Kelile ve Dimne

Kelile ve Dimne'ye eğitim açısından baktığımızda eserin teknik açıdan öğretici özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Çerçevesel anlatım tekniği ile dinleyici veya okuyucuyu hikâyeye daha aktif olarak katma:

Çerçevesel anlatım, “iliştirilmiş anlatı” ya da “alt-anlatı” içeren bir anlatıdır (Jahn 2012: 56). *Kelile ve Dimne*'nin de içinde yer aldığı çerçevesel anlatım tekniği okuyucuyu hikâyeye aktif kılar. Kahraman ve anlatıcı arasındaki mesafenin azaltılması ve kahramanın anlatıcının yerini alması,

konumların ne denli kolay değişebileceği konusunda okuyucuyu düşündürür ve hikâyeyi daha canlı kılar.

Kelile ve Dimne'de kullanılan çerçeveli anlatım tekniği şu şekildedir: Dış çerçevede (İng. matrix) Beydeba ve Debşelim'in tanıtımı ve Beydeba'nın hükümdarına (Debşelim) hikâye anlatması, üst hikâye (İng. metanarrative), onun hikâyesindeki kahramanların anlattığı hikâyeler ise bu üst hikâyeye iliştilmiş olan alt hikâye (İng. hyponarrative)dir.

Kelile ve Dimne'de yer alan metin içi temel anlatıcılar (İng. intradiégétique) şu şekildedir:

- 1) Dış çerçevenin anlatıcısı (Beydeba)
- 2) Hikâye içindeki anlatıcılar (çeşitli türden hayvanlar)

Bazı tercümelere Beydeba ve Debşelim'in çerçeve hikâyesi ile ilgili veya ilgisiz (Eserin mütercimleri Abdullah İbni Mukaffâ ve Berzeveyh'in önsözleri gibi) bölümler de yer almaktadır (Beydebâ 1998: 21-26).

Aşağıda *Kelile ve Dimne*'nin anlatıcı açısından yapısını gösteren tablosunu veriyoruz:

Şemadan da anlaşıldığı gibi, vezirin (Haceste Ray), bilge Beydeba ve Hint hükümdarı Debşelim'in hikâyesini Çin hükümdarına (Hümâyun Fal) anlatacağını söylediği kısmı, Beydeba'nın hükümdarı Debşelim'e anlatacağı asıl hikâyeye geçişte bir kapı olur. Hikâyedeki başlangıcı şöyledir:

“Hikâye ederler ki vaktiyle Çin’de Hümâyun Fal nâmında bir padişâh hüküm sürüyormuş. Debdebe ve dârâtı yerinde, şevket ve iclâli büyükmüş” (Beydebâ 1998: 19).

Asıl Beydeba ve Hümâyun Fal çerçeve anlatısı ise şöyle başlar:

“Vezîr Haceste Ray, hükümdârı Hümâyun Fal’dan aldığı emir üzerine mezkûr hikâyeyi anlatmaya başlamış:

-Hindistan’da, merhamet ve adâletinden bütün tebeası mes’ûd ve bahtiyar olan Rayı Debşelim nâmında bir Pâdişah varmış.”

(Beydebâ 1998: 27)

Bundan sonra Beydeba, hükümdarının çerçeve anlatıda merak ettiği 14 vasiyeti, 14 bölüm içinde iç içe geçmiş alt hikâyelerle çözüme kavuşturmak için hikâyeler anlatacaktır (Beydeba 1998: 51). İlk vasiyetin

çözümü için anlatılan ilk alt hikâyede iki çakal olan *Kelile ve Dimne*'nin anlatımını kitaptan alıntılıyoruz:

“İşte Kelile ve Dimne diye meşhûr olup, ünü şark ve garbı tutan kitâb, Rayı Debşelim ile Hakîm Beydeba arasında on dört vasiyet üzerine cereyan eden, sûal ve cevâblardan ibârettir. Kitâbın taksîmatından olan, on dört fasıl, yine bu on dört vasiyet esâs mesned tutularak meydana getirilmiştir. Birinci fasıl: Hilekâr ve fitnecilerin sözlerine Pâdişahların, aslâ kulak asmamaları hakkındadır. Debşelim Şah, bu makule insânların sözlerini Beydeba'dan suâl edince, Hakîm bu maksadı izâh sadedinde, Öküz ile Arslan arasındaki bir çakalın çevirdiği entrikaları şu şekilde bir hikâye tarzında anlatmaya başlamış:” (Beydebâ 1998: 51).

Kitapta zaman zaman üçüncü şahıs anlatıcı (İng. extradiégétique) tarafından yapılan bazı açıklamalara da rastlarız. “Mülâhazamız” başlıklı bölüm ve bunun dışında metin içinde yer yer yapılan izahlarda (anlatıcının hatırlatılması gibi) üçüncü şahıs anlatıcı belirgin olarak ortaya çıkar ve okuyucuya seslenir. Kitaptan seçtiğimiz örnekleri aşağıya alıyoruz:

“(Muhterem okuyucular, bu birbirine bağlı hikâyeleri anlatanın Pâdişah Hümâyun-Fâl'in vezîri Hâceste Ray olduğunu hatırdan çıkarmasınlar. Hikâyenin gerisini dahî vezîr şu şekilde anlatmaya devâm etmiş:)” (Beydebâ 1998: 50)

“Asıl “Tüccar” hikâyesine başlamış olan zât'ın Hakîm Beydeba olduğunu (hikâyeler içinden hikâye çıkması dolayısıyla) hatırdan çıkarmayalım.” (Beydebâ 1998: 58)

“Kelile ve Dimne hikâyesini anlatanın, bizzât Beydeba olduğunu, Rayı Debşelim'e bunları anlattığını unutmayalım. Hakîm'in maksadı, bir pâdişahın hilekâr ve kindarların sözüne aslâ inanmaması ve dinlememesidir. Anlattığı misâllerle bu hikmeti tamâmiyle izâh etmiştir. Sırası gelmişken biz de, Birinci kısma son verip, İkinci kısma başlamadan evvel, bu mes'ele hakkındaki fikrimizi dermeyân edelim.” (Beydebâ 1998: 107)

2. Tür olarak bir fabl olması: *Kelile ve Dimne*'de dış çerçevede insanların başından geçen (hükümdar, vezir, bilge) olaylar anlatılmakla birlikte aslan, çakal, öküz, tilki, karga, kedi, balık gibi hayvanları konu edinen hikâyeler de alt anlatıda yer alır. Bu açıdan bakıldığında eser, fabl türünün ilk örneklerindedir. İçindeki bazı hayvan hikâyelerinin tasavvufî anlamlar yüklenerek Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinde yer alması, *Kelile ve*

Dimne'nin Doğu edebiyatında önemli bir model olduğunu gösterir (Bakan 2006:198).

Anlatının ana karakterlerinden iki çakalın ismi olan “*Kelile*” ile “*Dimne*”nin, zamanla *Pança-tantra* (beş prensip) gibi soyut bir adlandırmanın yerini alması da eserin fabl örneği olmasının bir sonucu olarak düşünülmelidir. Çakal *Kelile* ve çakal *Dimne* iki zıt insan karakterini sembolize eden hayvanlardır.

Bilindiği gibi fabl, genelde diyalektik bir anlatım yapısına sahiptir (Yıldırım 2009: 317). Eserin adında da bu diyalektik yapıyı görmek mümkündür. Zıtlık oluşturan bu iki hayvan, iki karşıt karakteri temsil eder. *Kelile*, sınıftan memnun olan kanaatkâr insan karakterini, *Dimne* ise ihtirasları uğruna her şeyi yapabilen, layık olmadığı hâlde sınıf atlama peşinde koşan insan karakterini temsil eder.

Eserdeki bu karşıtlık, Hindistan'daki kast sisteminin bir yansıması olarak da telakki edilmelidir. İnsanlar arasındaki sınıf farkı ve insanın kendi bulunduğu sınıftan memnun olması gerektiği hayvanlar vasıta kılınarak alegorik bir şekilde ispat edilmeye çalışılmıştır.

Eserde teşhis ve intak sanatlarıyla hayvanların konuşturulması hatta birbirlerine hikâyeler anlatması, merak artışını sağlar. Bu tarz unsurlar, bugün medyada da yoğun bir şekilde işlenmektedir. Günümüzde en güçlü eğitim araçlarından olan sinemada, özellikle de çocuk izleyici kitlesi için yapılan çizgi filmlerde hayvanların konuşturulduğunu hatta ana karakter olduğunu görmekteyiz. *Buz Devri*, *Shrek*, *Madagaskar* gibi ana karakterlerin hayvanlar olduğu bu animasyonlar, günümüz çocukları kadar yetişkinlerin de ilgiyle izledikleri görsel yapımlar arasındadır. Bu tarz filmlerin yaygınlığı, kültürler arasında yakınlıklar ve çocuklarda benzer eğilimler olduğunu göstermekte ve aynı zamanda gelecek nesiller için ortak beğeniler de inşa etmektedir.

3. Anlatı içerisinde geçen hikmetlerin hikâyeleştirilerek somutlaştırılması: Eğitimde doğrudan yapılan öğütler, dinleyeni etkilemede yetersiz kalabilir. Bundan dolayı *Kelile ve Dimne*'de geçen öğütler, somut birer hikâyeye dönüştürülmüştür. Böylece mesajın, okuyucu tarafından kolay bir şekilde benimsenmesini de sağlamıştır. Örneğin yeteneğe göre iş seçilmesi konusunun işlendiği on birinci bölümde önce ana fikir, bir önerme şeklinde verilir, daha sonra *İbranice Konuşan Zâhide Misafir Olan Bir Adamın, Dil Öğrenme Hevesinin Başarısızlıkla Sonuçlanması Hikâyesi*'ne geçilir. Bu hikâyenin içine bir alt hikâye olan *Kekliğe Özenen Karga*

Hikâyesi de eklenerek mesaj, hayvanlar vasıtasıyla daha somut hâle getirilmiştir. Bu bölümü kitaptan şu şekilde alıntılıyoruz:

“İbrânî öğütlerinin on birincisi, insânın kendi mizâcına lâıyk ve uygun olmayan işlere eğilmemesini belirtiyormuş (Beydebâ 1998: 241).

(...)

[Heveskâr misâfir] İbrânî dilini ve ilmini kendisine öğretmesini zâhidden yalvararak istemiş. Zâhid demiş ki:

- Gösterdiğin bu heves ve arzû hakikaten akıllıca bir şeydir. Lâkin her şey erbâbına göredir. Ekmekçi iken çiftçiliğe heves ederek becerememiş olduğunu sen kendin söylemişsin. Şimdi de asıl dilin olan Frenk diline benzemeyen İbrânî dilini öğrenmeye heves ediyorsun. Korkarım ki, hem bunu hem de kendi dilini unutmuş olacaksın. Binâenaleyh bu hâlinle ancak taklitçi kargaya benzeyeceksin.” Heveskâr misâfir, hikâyenin nasıl olduğunu İbrânî zâhidden sormuş o da anlatmaya başlamış:

Taklidci Karga

-Karganın biri, güzel bir keklık görmüş. İnce ayaklarıyla taşlar üzerinde sekmesi, düz yerlerde nice şive ve cilvelerle gezinmesi, karganın hoşuna gitmiş. Kendisi de onun gibi olmak hevesine düşmüş. Her gün keklığı tâkip ederek, onun her hâl ve hareketini taklide başlamış. Karganın bu tâkipçiliği keklığı bezdirmişti. Bir gün kargaya:

- Ey siyah tüylü ey kötü huylu hayvân! Benden ne istersin ki, arkamdan ayrılmıyorsun?” deyince karga tatlı bir seda ile:

- Sultânım! Senin tavrını pek beğendiğimden ötürü taklit etmek istiyorum. Ayıp değil a! İnsân iyi şeyleri taklit ederse kendi kusûrlarını gidermiş olur.” cevâbını verince keklık kendine has gevrek gevrek gülerek:

- Haydi be ahmak, bir kimse kendi kaabiliyetinde bulunmayan şeyi ne kadar taklit etmiş olsa mümkün değil, benimseyemez.” diye kargayla alay etmiş. Keklik bu istihzâsında haklı idi. Çünkü karga bir zamân keklığın arkasından koşarak onun tavır ve hareketlerini taklide çalışmışsa da, bunu bir türlü beceremediğinden başka, eski kargalık tavır ve hareketlerini de kaybederek, elâleme gülünç ve maskara olmuş.

İbrânî zâhid bu hikâye ile heveskâr misâfiri irşâda çalışmışsa da, bu gayreti fayda vermemişti. Nihâyet derse başlamışlar. Bîçâre heveskâr, uzun müddet çalıştığı hâlde İbrânî dilini asla öğrenememiş. Halbuki ondan önce az çok öğrenmiş olduğu dili de kaybettikten başka, kendi ana dili olan Frenkçe’yi bile epeyce unuttuğunu görerek, yaptığına bin pişmân olmuş”

(Beydebâ 1998: 247-249).

4. İzahlı ve tekrarlı anlatım: Söyleneni hafızaya yerleştirmek için izahlar ve tekrarların kullanılması mesajın algılanabilmesi açısından önemlidir. Eserde gerek metin dışı anlatıcı, gerekse kahramanlar, okuyucuya verilmek istenen mesajla ilgili açıklamalar yaparlar. Örneğin her fasılda yer alan “Mülâhazamız” kısmında, metin dışı anlatıcı okuyucuya seslenerek nasihatlerde bulunur (Beydebâ 1998: 46, 113, 131, 149, 181, 233). Böylece hikmetler ve hikâye, “Mülâhazamız” kısmında yeniden genişletilmiş şekilde ve dolaysız olarak okuyucuya tekrar sunulur.

Kanaati temsil eden Kelile'nin, hırsı temsil eden arkadaşı Dimne'ye yaptığı açıklamalar ise aynı zamanda okuyucuya da yapılan dolaylı izahlardır. Örneğin Kelile, Dimne'ye şöyle der:

“- (...) Şu var ki söz ve iş husûsunda insanlar dört kısma ayrılırlar. Birincisi, iş görmeyip çok söyleyenler. Bunlar (Münâfik) veyâ geveze takımındırlar. İkincisi, konuşmaz, fakat iş yapar. Bunlar civân mert, yüksek ahlâk takımındırlar. Üçüncüsü, hem söyler hem iş yapar. Bunlar alelâde kişilerdir. Dördüncüsü ne söyler, ne de iş yapar. Bunlar ise, en alçak, en fenâ olanlardır. (...) Âlimler beş şeyi ahmaklık eseri saymışlardır. Birincisi, başkasının zararından kendine menfaat te'mîn etmek. İkincisi, oruçsuz ve ibâdetsiz âhiret sevâbı ummak. Üçüncüsü, kadınlara kabalık ve husûmet gösterdiği hâlde, onlarla aşk hayâtı ve sevgi gayretine düşmek. Dördüncüsü, rahatını bozmaksızın ve çalışmaksızın her bilgiyi bilmek. Beşincisi, hukûku bozup, vefâsızlıkla insânlardan sadâkat beklemek” (Beydebâ 1998: 98-99).

Kitapta verilen mesajlar, tekrarlar vasıtasıyla okuyucunun hafızasına yerleştirilmiştir. Ancak bu tekrarlar lafzen aynen değildir, mana itibarıyla denklik gösterirler. Bu da esere güzel bir üslup özelliği katar.

5. Söz kullanma becerisinin öneminin kavratılması: *Kelile ve Dimne*, sözün insan düşüncesini nasıl değiştirebileceğini konu eder. Hikâyelerin içinde bulunduğu çerçeve anlatıda Beydeba, hükümdarına telkinlerde bulunur ve onun sorularını cevaplayarak ahlâkî gelişimini sağlar. Beydeba, anlatma işlevini üstlenen kahramandır ve başka başka insan ve hayvanların hikâyelerini anlatırken kendi öyküsünü de kurmuş olur. Metnin içinde hükümdar, Beydeba'nın ardında gelen hikâyelerini dinlerken olgunlaşır. Bu açıdan bakıldığında *Binbir Gece Masalları*'nın Şehrazad'ı ile *Kelile ve Dimne*'nin Beydeba'sı aynı konumdadır. Her ikisi de anlatma edimini gerçekleştirerek hükümdarlarını yanılğılarından kurtaracaklardır (Erkman-Akerson 2010: 49). Bu maceranın takipçisi konumunda bulunan okuyucu da hükümdarla birlikte metnin dışında aydınlanacaktır. Bu

aydınlanma, hikâyeleştirerek anlatmanın bir hükümdarı hatta insanlığı değiştirebileceği gerçeğinin anlaşılmasıdır.

6. Eserin dil öğretiminde kullanılması: 19. yüzyılda Hint ve İngiliz memurlarının Farsça bilgilerini ölçmek için yapılan sınavlarda *Kelile ve Dimne*'nin (Kâşifi'nin *Envâr-ı Süheylî* adı ile Nasrullah'tan yaptığı tercüme) kullanılmış olması eserin yabancı dil eğitiminde de önemli bir yere sahip olduğunun kanıtıdır (Çatıkkaş 1999: 6).

7. Mizâhın kullanımı: Hikâyelerle verilmek istenen hikmetli mesajlar, eğlenceli hâle getirilmiş ve kabullendirilmiştir. Ahmed Midhat, *Kelile ve Dimne*'nin özeti olan *Hulâsa-i Humâyûn-nâme* kitabında eserdeki mizahın kullanımını şu şekilde ifade eder:

“...[*Kelile ve Dimne*] hikmet-i ilmîyi gerek insanlara ve gerek hayvanlara isnâd olunan bir çok latîf hikâyeler ile tasvîr ederek okuyanları hem ziyâdesiyle eğlendirir ve hem de eğlendirdikten sonra ziyâde olmak üzere müstefid eyler.” (Ahmed Midhat 1304: 2)

Kitaptan mizahla ilgili “Fırka” adı altında verilen metni aşağıya alıntılıyoruz:

“...Uşak büyük boy güzel bir aynayı silmekteymiş. Oradan geçmekte olan efendisi lâf olsun diye:

- Haydi bakalım, aynayı bir yumrukla kırıver!... der demez, uşak aynaya okkalı bir yumruk indirivermiş. O güzelim ayna şangır şungur parçalanarak, her bir parçası bir tarafa dağılmış. Bu vaziyet karşısında efendisi pür-hiddet:

- Bre eşek herif! Kır dedikse, hemen kırmak mı lâzım?!... diye üstüne yürüyünce, zavallı uşak:

- Vazîfem her emrinize itâatten ibârettir. Malınızı korumak size düşer. Malınızı korumadıysanız, vazîfenizi yapmadınız demektir. Ben aynayı kırdımsa, ancak emredileni, yâni vazîfemi îfâ ettim. Binâenaleyh suçsuzum!

Hak söze ne denir? Artık, uşağı azarlamakta ne mânâ var? Zîrâ, uşakların vazîfesi, efendilerine akıl vermek değil, ancak emredileni behemahal yapmaktır. ” (Beydebâ 1998: 182)

Yukarıdaki fıkradan sonra “*Bir Başka Fırka*” adı ile geçen, bugün pek çoğumuz tarafından bilinen diğer bir fıkrayı da aşağıya aynen alıyoruz:

“-Mükellef bir sofraya... Dâvetliler, Bey ve yanında, hiç ayırmadığı dalkavuşu. Patlıcana sıra gelince, Bey, başlamış patlıcan şöyle güzel, patlıcan böyle nefis diye övmeye. Dalkavuk durur mu? Efendisinin arkasından, o da bir güzel patlıcanı ballandıra ballandıra övmüş.

Biraz sonra, Bey, patlıcanı kötülmeyle başlamasın mı? Dalkavuk durur mu? Hemen o da başlamış veryansın etmeye. Patlıcanın yenir tarafını bırakmamış, velhâsıl yerin dibine geçirmiş. Dalkavuşun bu hattı hareket tarzı tuhafına giden Bey:

- Biraz önce göklere çıkardığın patlıcanı, şimdi yerin dibine geçirmenin sebebi nedir? diye, hikmetinden suâl etmiş. Dalkavuk:

- Efendim! demiş. Ben, patlıcana değil, ancak size hizmet ediyorum! Patlıcana değil, ancak size yararıyorum! Siz neredeyseniz ben de oradayım. Hepsi bu kadar. Bunun tuhaflık neresinde?... ”

(Beydebâ 1998: 182-183)

8. Yöneticilerin nitelikleri ve bilginlerle istişarenin gerekliliğinin öğretimi:

Kelile ve Dimne başlangıçta hükümdarların isteği üzerine yazılmıştır. Hikâyenin konusu Beydeba tarafından Hint hükümdarı için 14 vasiyetin (Vasiyetler için bkz. Beydebâ 1998: 29-33) açıklanmasıdır. Dolayısıyla eser siyaset öğretimini de üstlenir.

Kelile ve Dimne'nin yüzyıllardır değerini koruması insan gerçeğini yakalamasında aranmalıdır. Verilen temel mesaj her canlı kaderine râzı olup bulunduğu sınıftan hoşnut olmalı dahası sınıfına layık olması yönündedir. Üst sınıf yani hükümdarlar ve idareciler için de bu durum geçerlidir. Çin Hükümdarı Hümâyün Fal, Hint Hükümdarı Debşelim ve hayvanların hükümdarı aslan kendi sınıflarının gereklerini yerine getirmek ve kendi buldukları konuma uygun hareket ederek alt sınıfa örnek olmak zorundadırlar.

Hükümdarın merak ettiği on dört vasiyete bu açıdan bakmakta yarar vardır. Eserde her biri birer bölümde çözümlenen 14 vasiyetin bölüm başlarındaki açıklama cümleleri de verilen temel mesajları gösterir. Ancak hükümdarın bu mesajlara ulaşması Beydaba gibi bir bilgin vasıtası ile gerçekleşmiştir. Kitaptaki bölüm başlıklarında yer alan bu mesajları aşağıya alıyoruz (Beydebâ 1998):

1. Dedikoduculara, sır ifşâ edenlere, söz götürüp getirenlere asla inanmamalı, dinlememelidir (s. 19).
2. Kötülük eden kötülük bulur. Zira Allah mühlet verir, ihmâl etmez. Er-geç İlahî adalet tecellî eder (s. 110).
3. Dostluk: Dostun dostuna dost; düşmanına düşman olmak şeklinde tecelli etmelidir (s. 133).
4. Düşmanların menfaatleri, daima bizim ziyanımızla mümkündür. Binaenaleyh gösterecekleri dostluğa asla itibar etmemeliyiz (s. 151).
5. Kazanılmış nimetin korunmasında dalgınlık ve dikkatsizlik gösterilecek olursa, elden çıkması muhakkaktır (s. 177).
6. Acele etmemek, kötü neticeden korur; hayır işlerinde acele etmemek ise, bilakis birçok fırsatları kaçıırır (s. 191).
7. Düşmanların kendi aralarındaki ittifak ve ittihadı bozmak; hatta bazılarını saflarımıza iltihak ettirmek mümkündür (s. 199).
8. Görünüşe aldanmamalı. Her emniyet telkin edene ve sözlerine inanmamalı. Onlarla behemehâl alakayı kesmelidir (s. 208).
9. Suçluyu affetmekten ne büyük zevk aldığımı, yakınlarım bilselerdi; bana yaranmak için hepsi suç işlerdi (s. 219).
10. İnsan kendisi için doğru bulmadığını başkaları için de doğru bulmamalı. İyilik yap da denize at, balık bilmezse Hâlik bilir (s. 234).
11. İnsan ancak istidâdının elverdiği işlerde muvaffak olur. Binaenaleyh vazife, ehil ve erbabına tevcih edilmelidir (s. 241).
12. Padişahlar cömertlik, kahramanlık ve bilhassa merhamet ve hilm vasıflarıyla muttasıf olmalıdırlar (s. 250).
13. Padişah vazifelendireceği adamlara, ahlâkî vaziyetlerinin ne merkezde olduğunu tahkik etmeden emniyet etmemelidir (s. 266).
14. Allah'ın takdiri, bütün insanlar istemese de yerini bulur. Allah'ın takdir etmediği bütün insanlar istese de olmaz (s. 279).

Sonuç

Kelile ve Dimne, beş bölümden oluşan *Pança-Tantra*'dan doğmuştur.

Arap ve Fars edebiyatında yirmi bir bölüm hâlini alan *Kelile ve Dimne* tercümeleleri Türk edebiyatına da bu hâliyle geçmiştir.

Kanûnî Sultan Süleyman'a *Hümâyün-nâme* adı ile sunulan eser, on dokuzuncu yüzyılda Abdülhamid'in emri ile *Hülâsa-i Hümâyün-nâme* adı ile 1888'de Ahmed Mîdhat tarafından özetlenmiştir. Ancak bu özet, daha sonra Abdülhamid tarafından "sakıncalı" bulunarak yasaklandığı düşünülmektedir.

1945 yılında "Hind Klâsikleri" adı altında Milli Eğitim Bakanlığı'nın tavsiye ettiği kitaplar arasında yayımlanması *Kelile ve Dimne*'nin tekrar değer kazandığını göstermektedir.

Kelile ve Dimne'nin başlangıçtaki ahlâkî amacının zamanla üslup ve sanat gösterme yerine bıraktığını görmekteyiz. Eserin üslup gösterme vasıtası olarak kullanılmasına rağmen iki bin yıldır değerini yitirmeden günümüze kadar ulaşması, içerdiği mesajlar ve bu mesajların aktarım şeklinden kaynaklanmaktadır. Bu mesajların 60'tan fazla dile çevrilmiş olması ise insanlık için ortak bir aydınlanma zemini teşkil ettiğinin kanıtıdır.

KAYNAKLAR

- Ahmed Midhat, 1304 (1888), *Hulâsa-i Hümayunnâme*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 600 s.
- BAKAN, Semra, 2006, *Kelile ve Dimne'de Yer Alan Masalların Dinî ve Ahlâkî Eğitime Katkıları*, Atatürk Üniversitesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Beydaba, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Beydeba>
- BEYDEBÂ, 1998, *Kelile ve Dimne* (Hazırlayan: Selâhaddin Alpay- Önsöz ve Takrîzler: Ali Nihad Tarlan, Ahmet Kabaklı, Mustafa Yazgan), Bedir Yayınları, İstanbul.
- CAMPBELL, Joseph, 2003, *Doğu Mitolojisi*, (Çev.: Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara.
- ÇAĞDAŞ, Kemal, 1962, *Pançatantra Masalları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ÇATIKKAŞ, Atâ, 1999, *Ahmet Midhat'ın Kelile ve Dimne Tercümesi (Hulasa-i Hümayunname)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DEMİREL, Fatmagül, 2007, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- DOĞRUL, Ömer Rıza (çeviren), 1985, *Kelile ve Dimne*, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ERDEM, Kenan, 1999, *Osmanzade Taib: Simariü'l-esmar İnceleme-Metin*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya 170+tpkibasım.

- ERKMAN-AKERSON, Fatma, 2010, *Edebiyat ve Kuramlar*, İthaki Yay., İstanbul.
- EŞİT, Sultan, 2010, *Kelile ve Dimne Çevirisi Türk Dil Kurumu Nüshası: Dilbilgisi Özellikleri-Metin-Sözlük*, Mersin Üniversitesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin, 192 s.
- İTİL, Abidin, 1964, “Pançatantra”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1.2, Ankara, s. 123-128.
- JAHN, Manfred. 2012. *Anlatıbilim*, (Çev.: Bahar Dervişcemaloğlu), Dergah Yayınları, İstanbul.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan. 2002. “Kelile ve Dimne”, *TDVİA*, C. 25, İstanbul, 210-212.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, 1964, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara.
- KORUCU, Burcu. 2007. *Türk Hümanizmi'nin Çeviri Boyutu: Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi (1940-1946)*, Yıldız Teknik Üniversitesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- LEVEND, Agâh Sırrı. 1963, “Siyaset-nameler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1962*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.167-194.
- LEVEND, Agâh Sırrı. 1964, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1963*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.89-115.
- Memalik-i Mahrusa-i Şahaneye Duhul ve İntişarı Memnu bulunan Kitap ve Resail-i Muzırranın Esamisini Mübeyyin Cetveldir = Catalogue des Livres et des Broehures Dont Tentree dans l'Empire Ottoman a ete Interdite*, İstanbul : Matbaa-i Âmire, 1900/1318, 95 s.
- MERİÇ, Cemil, 2003, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- PARILDAR, Şebnem, 2011, *Resimli Nasihatnâmeler: Ali Çelebi'nin Hümâyunnâmesi*, Ege Üniversitesi, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 896 s.
- SAKAOĞLU, Saim. 2007. *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı

TOSKA, Zehra. 1989. *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesûd Çevirisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi.

TOSKA, Zehra, 1991, “Kelile ve Dimne’nin Türkçe Çevirileri, Türklük Bilgisi Araştırmaları”, *Fahir İz Armağanı II*, Volume 15, Harvard Üniversitesi, s.355-380.

Pançatantra, <http://en.wikipedia.org/wiki/Panchatantra> 13.11.2012

YILDIRIM, Munise, 2009, *Yazınsal Türler*, Çizgi Kitabevi, Konya, s. 303-377.